

نقش تربیت معنوی در تعلیم و تربیت از منظر امام علی (ع)

عباس قنبری

گروه علوم تربیتی، واحد بهبهان، دانشگاه آزاد اسلامی، بهبهان، ایران، ghanbariabas173@gmail.com

چکیده

با بررسی و پژوهش در میان جنبه های مختلف در بحث تربیت می توان به نگاهی ژرف تر و عمیق تر پیرامون مباحث تربیتی دست یافت. بحث تربیت معنوی در تعلیم و تربیت از دیرباز مورد توجه صاحب نظران تربیت بوده است و بررسی نسبت این بحث تربیتی می تواند راه گشای امر خطیر تعلیم و تربیت باشد. هدف این پژوهش بررسی نقش تربیت معنوی در تعلیم و تربیت از منظر امام علی (ع) می باشد. در این تحقیق از روش توصیفی تحلیلی و روش استنتاجی استفاده شد. روش استنتاجی در این تحقیق، متشکل از دست کم یک مقدمه هنجارین و یک مقدمه توصیفی است. نتایج این پژوهش نشان می دهد که برنامه های آموزشی امروز کشور در حوزه تربیت معنوی، این نیاز و ضرورت را برآورده نکرده است که می توان به دو دلیل اشاره کرد یکی ناقص بودن محتوای برنامه های آموزشی در زمینه تربیت معنوی و دیگری درست اجرا نشدن آن برنامه ها است، باید سطح آگاهی مربیان آموزشی و پرورشی در زمینه نقش تربیت معنوی در تعلیم و تربیت از منظر امام علی (ع) را بالا برد و می بایست در تالیف کتب درسی تجدید نظر شود.

واژگان کلیدی: تعلیم و تربیت، تربیت معنوی، نهج البلاغه، امام علی (ع).

مقدمه

انسان اشرف موجودات هستی و والاترین نشانه حکمت و قدرت خداوند متعال است که توانایی دست یابی به مقامات عالی را داراست، زیرا دارای حقیقتی روحانی و ملکوتی است. آدمی به دلیل صفت مختار بودنش که هدف آفرینش وی نیز بوده است، می تواند به درجات مختلفی از مقامات تنها با تربیت صحیح برسد؛ اما باید توجه داشت که دست یابی انسان به مقامات عالیه ترین امور است.

تربیت یکی از اساسی ترین مفاهیمی است که در زندگی بشر تأثیر بسزایی دارد و لیکن هدف از آموزش و پرورش افراد تربیت آنهاست، تربیت از منظر شهید مطهری عبارت است از پرورش دادن، یعنی استعدادهای درونی و بالقوه موجود در یک شی را به فعلیت رساندن. از دیدگاه اسلام پرورش استعداد و به فعلیت رساندن را تربیت گویند البته این پروراندن باید در جهت خدایی شدن و الهی شدن باشد (بهشتی و اردکانی، ۱۳۹۸).

پس با توجه به تعریف فوق آن تعریفی از تربیت مدنظر است که در جهت الهی شدن استعداد انسان باشد. بطوریکه مهمترین اهداف تربیت در قرآن تربیت نفس و تزکیه روح ذکر شده است (قرآن کریم، طه ۵).

منظور از تربیت در مکتب اسلام، تربیت عمدی است، نه غیر عمدی؛ و هدف از تربیت انسان، رساندن او به کمالاتی است که استعداد به دست آوردن آن را دارد، انسانی کامل و سعادتمند، انسانی حق طلب و عدالت جو و متکی بر خالق خویش و خلاصه انسانی آرمان خواه و دادگر، مؤمن و با فضیلت آن گونه که واقعا اشرف مخلوقات و در خور تکریم آفریدگار جهان باشد آن چنان که در آیه ۷۰ از سوره اسراء آمده است: به حقیقت که ما فرزندان آدم را عزت و کرامت عطا کردیم و در خشکی و دریا آنها را نیرومند ساختیم و از نعمت های پاکیزه بهره مندشان کردیم و بر بسیاری از آنان که آفریدیم، برتری شان دادیم، برتری و فضیلتی عالی و شایسته (پور طهماسبی، ۱۴۰۰).

با توجه به اینکه تربیت بخشی از فرایند تعلیم و تربیت است. از ابتدای پیدایش انسان و این وظیفه بر دوش فرستادگان پروردگار بوده است که از حضرت آدم شروع شده و تاکنون نیز ادامه دارد. و هر کس در این راه گام بر دارد کاری پیامبرانه می کند لذا شایسته است که همان شیوه را برگزیند زیرا پرورش و پروراندن، از پایه حیوانی برتر آوردن، همان پروردگاری است.

تربیت به طور خلاصه عبارت است از پرورش و رشد دادن استعدادهایی که آفریدگار جهان جهت سعادت و کمال انسان در وجود او به ودیعت گذاشته است. در باب اهمیت و ارزش تربیت همین بس که قرآن کریم محور دعوت پیامبران را عموماً و حضرت محمد (ص) را خصوصاً تربیت و تکمیل فضایل اخلاقی قرار داده است (بهشتی و اردکانی، ۱۳۹۸).

آنچه به انسان ارزش والا می دهد و هدف های عالی می بخشد و او را انسان به معنی حقیقی می سازد، تربیت ایمانی و اخلاقی و به طور کلی تربیت معنوی است، نه علم و ابزار زندگی، وظیفه سنگین و مقدس تربیت را هیچ گاه علم و تعلیم نتوانسته است و نمی تواند به دوش گیرد بحث دیگر در تربیت که مهم تلقی شده انواع تربیت در حوزه اسلام است که بر آنها تأکید زیادی شده است.

انواع تربیت از نظر اسلام عبارتند از: تربیت ایمانی و اعتقادی، تربیت اخلاقی، تربیت عقلانی، تربیت اجتماعی، تربیت سیاسی، تربیت بدنی، تربیت عاطفی و تربیت معنوی می باشد (بهشتی، ۱۳۷۶).

معنویت در نهج البلاغه همان خدا محوری، وارستگی و آخرت گرایی است هدف تربیت علوی نیز هدایت جامعه به یکتاپرستی، بندگی و وارستگی است. عمده تلاش های انبیا این بوده است که انسان را به بندگی خدا برسانند لذا این عنایت و هدفی است که نباید مورد غفلت واقع شود (بهشتی و اردکانی، ۱۳۹۸).

از این رو است که امام علی (ع) در نامه تربیتی خود به امام حسن (ع) سفارش کرده است که بنده دیگری مباش که خداوند آزادت آفریده است. برای هدایت بشر به این نوع تربیت (تربیت معنوی) باید شیوه ها و ابزارهایی که امام علی (ع) برای هدایت و تربیت مورد استفاده قرار داده است، از کلام و سیره آن حضرت به صورت کلی استنباط و استخراج کنیم و آنها را در الگوهای تربیتی خویش قرار دهیم (نهج البلاغه، نامه ۳۱).

تربیت معنوی همان تقویت رابطه انسان با خدای متعال است. این نوع تربیت در بدو خلقت انسان همواره وجود داشته و نیز ادامه خواهد یافت. انسان در همه ادوار تاریخ با خداوند ارتباط داشته است. می توان گفت که تربیت معنوی ورای از زمان و مکان بوده و هست. البته منظور این است که ارتباط معنوی مختص به زمان معین و یا مکان مشخصی نیست، و نیز مربوط به گونه ی خاصی از مخلوقات نبوده است بلکه این کل مخلوقات هستند که با آفریدگارشان ارتباط داشته و از این بین انسان با توجه به امتیاز اشرف بودنش این رابطه را بصورت خاص نشان داده است (پور طهماسبی، ۱۴۰۰).

تربیت معنوی از مهم ترین اهداف بعثت انبیا بوده است و جایگاه ویژه ای در فرهنگ اسلامی، به ویژه سیره معصومین علیه السلام دارد. در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، سعی بر آن است که تربیت دانش آموزان ماهیتی دینی و معنوی داشته باشد (باقری، ۱۳۸۰؛ رهنما، ۱۳۸۶) و با توجه به ضرورت های فرهنگی و دینی در کشور، برای تربیت معنوی دانش آموزان اهداف و خط مشی های متفاوتی را باید اتخاذ نمود که در امر پویا نگه داشتن جامعه ای که در آن زندگی می کنند، مؤثر باشد.

در این میان، نظر به اینکه جوامع کنونی با توجه به بحران های مختلف اخلاقی و اجتماعی، رویکرد دوباره ای به ایمان و باورهای الهی دارند، توجه به ترویج دین و تربیت معنوی بر اساس آموزه های نهج البلاغه در مدارس - به عنوان پایه و اساس جامعه - از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

بر این اساس و با عنایت به اینکه در سال های اخیر در برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، توجه زیادی به متون اسلامی و آموزه های آن شده است (ذو علم و ابراهیم زاده، ۱۳۸۹).

لذا ضرورت توجه به نهج البلاغه به عنوان یکی از متون گران سنگ اسلامی در رسیدن به اهداف تربیت معنوی، تجلی می یابد. اگر نظام آموزش و پرورش ما بخواهد از مسیر آموزش های صرف به سمت تربیت معنوی حرکت کند لازم است بسیاری از اهداف و روش ها را تغییر دهد. در محیط های آموزشی باید به دانش آموز به تناسب علاقه و استعدادش آموزش داده شود. بحث محوریت کتاب حذف شود و به جای تکیه بر محفوظات، روش کسب اطلاعات و یادگیری خلاق محور کار باشد.

ساختار و تشکیلات به گونه ای طراحی شود که علاوه بر متولیان امور پرورشی در مدارس بحث تلفیق آموزش و پرورش و مشارکت همه عوامل دست اندر کار در تربیت معنوی به دست فراموشی سپرده نشود. در این صورت اگر شرایط مذکور در مدارس ما حاکم باشد، به هدف مطلوب در تربیت معنوی دانش آموزان دست خواهیم یافت (مغروری، ۱۳۹۰).

در این میان با بررسی و پژوهش در میان جنبه های مختلف در بحث تربیت می توان به نگاهی ژرف تر و عمیق تر پیرامون مباحث تربیتی دست یافت.

بحث تربیت معنوی در تعلیم و تربیت از دیرباز مورد توجه صاحب نظران تربیت بوده است و بررسی نسبت این بحث تربیتی می تواند راه گشای امر خطیر تعلیم و تربیت باشد.

مبانی نظری

تربیت معنوی یکی از ارکان مهم و اصلی سعادت بشری است تحقق خوشبختی ها و بدبختی های جسمی یک فرد، خانواده، ملت و خلاصه تمام مردم جهان بستگی مستقیم به نوع تربیت آنها در هنگام کودکی و نوجوانی دارد.

بنابراین اهمیت مسئله تربیت معنوی در رابطه با سعادت یا شقاوت نهایی انسان بسیار واضح است. آنچه که قابل توجه و دقت است این است که بدانیم تربیت صحیح و ثمربخش تا حد زیادی در گرو این است که پدران و مادران و سیستم آموزشی و پرورشی از ابتدای کودکی نسل جدید به این مهم توجه داشته و نهایت سعی و تلاش خود را در جهت تربیت صحیح نسل صالح به کار ببرند چرا که شالوده ی شخصیت انسان معمولاً در همین دوران ریخته می شود، در نتیجه برای اینکه نسل آینده افرادی سالم و صالح و کارآمد باشند تا حدود زیادی بستگی به این دارد که عوامل محیطی و بخصوص رفتار والدین و بالاخص مادر در دوران کودکی فرزند و تکوین شخصیت او چگونه بوده و چه تاثیراتی را بر شخصیت کودک داشته است (مغروری، ۱۳۹۰).

نیاز جامعه امروز به بهره‌گیری از منابع ارزشمند و رهگشا در حوزه تربیت و بخصوص تربیت معنوی بسیار بیشتر از دیروز است با تامل کوتاهی در مورد نوجوانان امروز و جوانان فردا این مسئله بیش از پیش ضروری تر بنظر می‌رسد. واقعیت تلخ جامعه حکایت از فاصله و شکاف بین نسل امروز و معنویت را دارد و می‌توان گفت که در این رابطه دو نهاد نقش پر رنگ تری دارند یکی خانواده و دیگری آموزش و پرورش، برای تقویت و تربیت درست کودکان و نوجوانان باید از خانه شروع کرد و پس از آن کلاس درس و به ترتیب جامعه و سوق پیدا کرد (جعفری، ۱۳۷۳).

لیکن برنامه‌های آموزشی امروز کشور در حوزه تربیت رسمی و عمومی این نیاز و ضرورت را برآورده نکرده است که می‌توان به دو دلیل اشاره کرد یکی ناقص بودن محتوای برنامه‌های آموزشی در زمینه تربیت معنوی و دیگری درست اجرا نشدن آن برنامه‌ها است، باید سطح آگاهی مربیان آموزشی و پرورشی را بالا برد باید در تالیف کتب درسی تجدید نظر بعمل آورد.

در زمینه تربیت تحقیقات زیادی صورت گرفته است که هرکدام بعدی از تربیت را مدنظر قرار داده‌اند و نیز رهنمودهایی را ذکر کرده‌اند اما هیچ یک از آنها به طور مستقیم در مورد تربیت معنوی از منظر امام علی (ع) بحث به میان نکشیده و ضرورت وجود آن در حوزه تربیت رسمی و عمومی را مورد توجه قرار نداده و صراحتاً در مورد موضوع تربیت معنوی بحث نشده است و ابعاد دیگر تربیت را مورد بحث قرار داده‌اند.

روش تحقیق

در این تحقیق از روش توصیفی تحلیلی و روش استنتاجی استفاده خواهد گردید در روش تحلیل مفهومی به بررسی بافت و سیاق مفهوم، ترادف کلمات و عبارات، تحلیل بر حسب شبکه معنایی، و صورت می‌پذیرد (باقری، ۱۳۸۹). روش استنتاجی در این تحقیق، متشکل از دست کم یک مقدمه هنجارین و یک مقدمه توصیفی است.

روش تحقیق از نوع کیفی و گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده و در این پژوهش دو نوع روش تحقیق شامل روش تحلیل محتوا و استنتاجی به شیوه الگوی فرانکنا استفاده می‌گردد.

حوزه پژوهش شامل متن کامل نهج البلاغه که دارای مضمون یا کلیدواژه مرتبط با تربیت معنوی هستند و به دلیل لزوم بررسی متن کامل و جامعیت نمونه، نمونه‌گیری انجام نشده و کل جامعه پژوهش مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌های تحقیق

ماهیت تربیت معنوی در نهج البلاغه

برای یافتن پاسخ این پرسش به بررسی و تحلیل منابعی می‌پردازیم که در مورد ماهیت تربیت معنوی سخن رانده‌اند بر این اساس ابتدا تربیت معنوی را تعریف و سپس تحلیل و تشریح خواهد شد. از دیدگاه علامه طباطبایی، تربیت معنوی در جهت دهی به فرایند تجرد نفس و متناسب با فطرت ربوبی او معنا می‌شود که در پی تقویت میل، تفصیل معرفت و انجام عمل مناسب با آن است. بدین روی، اهداف تربیت معنوی دارای سه جنبه شناختی، گرایشی و عملی است (اشعری، ۱۳۹۱، ص ۹۶).

با توجه به معنای تربیت و معنویت در تعریف تربیت معنوی می‌توان گفت تربیت معنوی عبارت است از: پروراندن و رشد دادن معنویت فطری مرتبی تا رسیدن وی به مرز ایمان و دیدن باطن و ماورای ظاهر دنیا و رهایی از تعلقات مادی و ایجاد حال و شور و جاذبه قوی و شدید و در عین حال، منطقی و صحیح برای حرکت بسوی خدای یگانه و قرار گرفتن تحت ولایت نورانی اور این تعریف ریشه در آیات قرآن دارد. خدای متعال در قرآن فرموده است: «اللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا یُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَی النُّوْرِ» (بقره، ۲۵۷).

خداوند ولی و سرپرست کسانی است که ایمان آورده‌اند. آنها را از ظلمت‌ها، بسوی نور بیرون می‌برد. مشغولیت‌های انسان کنونی و نوع تربیت او از سوی سیستم‌های رسمی تعلیم و تربیت، انسان را به سمت دور شدن از حقیقت وجودی خویش سوق داده است، بطوریکه امروزه شاهد وقوع نابسامانی‌های ناشی از این امر در سطح فردی و اجتماعی هستیم.

قلمرو تعلیم و تربیت، مهمترین بستری است که می تواند در تحقق یافتن معنویت در زندگی انسان ها، نقشی موثر ایفا کند. این امر در دهه اخیر، زمینه ساز ظهور رویکردی جدید در تربیت به نام تربیت معنوی شده است (اشعری، ۱۳۸۷: ۱۰). مفهوم «تربیت معنوی» در میان کسانی که در صدد تبیین این مفهوم برآمده اند، دارای معانی مختلفی است این تنوع آرا به دلیل وجود معناهای گوناگون، به ترکیب «تربیت معنوی»، معنای خاصی می بخشد و در شکل گیری چرایی و چگونگی آن، تفاوتی ماهوی ایجاد می کند.

جدول ۱. ماهیت و اهداف تربیت معنوی در نهج البلاغه

گزاره هنجارین	خشنودی مردم در این دنیا باعث شده که انسان از خشنودی خداوند غافل گردد. هدف را دربر خواهد اساسی از... آنان خشنودی خداوند است که با سعادت اخروی انسان داشت.
گزاره واقع نگر نگرشی	کسب خشنودی خداوند در گرو اطاعت از دستورات او و پیروی از اولیاء دین است.
هدف تربیتی	انسان باید برای بدست آوردن خشنودی خدا در پی اطاعت از دستورات خداوند و پیروی از اولیاء دین باشد.
گزاره هنجارین	(دل مشغولی به این دنیا (... اغفال از شناخت دنیا و نیز سرای آخرت می شود «محدودیت های شناختی ذهنی آدمی است».
گزاره واقع نگر نگرشی	برای رسیدن به شناخت باید موانع آن را پیدا و حذف کرد.
هدف تربیتی	انسان باید همواره موانع شناخت دنیا و آخرت را حذف کند و شناخت کافی از دنیا و آخرت کسب نماید.
گزاره هنجارین	ارزش های متعالی دین، ارزش هایی هستند که سبب رسیدن به کمال و قرب الی الله می شوند.
گزاره واقع نگر نگرشی	ارزش هایی مانند نیت خوب، عمل برای خدا از جمله ارزش های متعالی هستند.
هدف تربیتی	مربی برای رسیدن به کمال ارزش های متعالی مانند نیت خوب داشتن را کسب نماید.
گزاره هنجارین	جنگ و پیکار با حق منجر به شکست می شود.
گزاره واقع نگر نگرشی	راه پیروز شدن این است که با حق ستیزه جویی نکرد.
هدف تربیتی	انسان باید عوامل ستیزه جویی با حق را کسب نماید و از آنها دوری کند.
گزاره هنجارین	پذیرفتن سخنان حکیمانه و عبرا آمیز داروی شفابخش برای انسان هستند.
گزاره واقع نگر نگرشی	برای پذیرفتن سخنان حکیمانه باید بصیرت را کسب نمود.
هدف تربیتی	انسان باید در پی کسب سخنان حکیمانه ی درست باشد.
گزاره هنجارین	ارزش هایی مانند تقوی، زهد، عبادت، ارزش هایی هستند که با عمل به آنها انسان به رب خود نزدیک تر می شوند.
گزاره واقع نگر نگرشی	عمل به این ارزش های الهی موجب می شود انسان از توجه به ارزش های غیر الهی دور بماند.
هدف تربیتی	انسان باید در پی توجه به ارزش های الهی (مانند تقوی، هدف دین، و...) به جای ارزش های غیر الهی باشد.
گزاره هنجارین	هدف دین و تعالیم اسلامی زندگی معنی دار در دنیا و آخرت است.
گزاره واقع نگر نگرشی	به کار بردن دستورات دین و عمل به آن و پیروی از اولیاء الهی همان هدف دین و تعالیم اسلامی است.

هدف تربیتی	انسان باید زندگی خود را بر مبنای دین و هدف تعالیم اسلامی بنا کند.
گزاره هنجارین	امورات واجب دین مانند نماز و روزه در سعادت اخروی انسان نقش اساسی دارد.
گزاره واقع نگر نگرشی	برای درس گرفتن از گذشتگان می توان واقعیت زندگی آنها را از قرآن یا دیگر کتب معتبر خواند و به ذهن سپرد.
هدف تربیتی	انسان برای عبرت از گذشتگان باید واقعیت زندگی آنها را از قرآن و دیگر منابع معتبر فحص و جستجو کند و در زندگی خود به کار گیرد.
گزاره هنجارین	عجب و خودپسندی موجب طغیان نفس و دوری از راه سعادت و کمال و در نتیجه حیات طیبیه خواهد شد.
گزاره واقع نگر نگرشی	انجام واجبات و حب اهل بیت و امامان (ع) و پیروی از دستورات دین موجب دوری از عجب و خودپسندی می شود.
هدف تربیتی	متربی باید با انجام و رعایت قوانین و دستورات اسلام و نیز دوستی با اهل خدا از عجب و خود پسندی دوری نماید.
گزاره هنجارین	اخلاق خوب با همسایگان و اطرافیان به انسان جایگاهی بس با ارزش و بلند نزد پرورگار عطا خواهد کرد و جایگاهی که کمتر از عبادات یک عابد و تقوای یک پرهیزگار نیست.
گزاره واقع نگر نگرشی	اخلاق خوب را باید با همنشینی با صالحان و مؤمنان و انسان های صالح کسب کرد.
هدف تربیتی	متربی برای کسب اخلاق خوب و شهروندی باید با انسان های صالح و مؤمن همنشینی برگزیند.
گزاره هنجارین	اخلاق اجتماعی خوب و شایسته انسان را از پرتگاه ظلم و ستم به همنوعان نگاه می دارد و نوع تربیت انسان در اخلاق و روابط اجتماعی تأثیر دارد.
گزاره واقع نگر نگرشی	یک اخلاق اجتماعی خوب در گرو تربیت صحیح و قرآنی است.
هدف تربیتی	متربی برای کسب اخلاق اجتماعی خوب باید از حضور کتاب های ارزشمند مانند قرآن و نهج البلاغه بهرمنند گردد و تا در مسیر تربیت صحیح قرار گیرد.
گزاره هنجارین	وفای به عهد و پیمان یکی از ارکان خلقت آفریدگار است که هیچگونه غافلگیری و پنهان کاری در آن راه ندارد و نیز به آن تأکید فراوان گردیده است زیرا همه ی انسان ها چه دوستان و چه دشمنان بر سر این مهم اتفاق نظر دارند.
گزاره واقع نگر نگرشی	پیروی از دستورات قرآن و انبیا و اولیا الهی می تواند موجب آموزش این امر به متربین گردد.
هدف تربیتی	متربی می بایست برای فهم مفهوم وفای به عهد از دستورات قرآن و انبیا و اولیاء الهی اطاعت نموده و این هدف مهم در قلب و ذهن او نهادینه گردد.
گزاره هنجارین	داشتن فضیلت در زندگی موجب رستگاری در آخرت می گردد و همان رستگاری که ائمه (ع) بر آن بشارت داده اند.
گزاره واقع نگر نگرشی	در سایه ی پرتو نور معرفت الهی تربیت شدن و پیروی از اولیاء الهی و کتب آسمانی انسان را به فضیلت می رساند.
هدف تربیتی	متربی برای کسب فضیلت باید در پرتو معرفت الهی تربیت گیر و از اولیاء الهی تأسی و پیروی کند.

گزاره هنجارین	تمام ادیان موجود همه از سوی پروردگار هستند و توجه به آنها جزئی از اخلاق و تربیت انسانی است، معرفتی که خداوند متعال و نیز اولیاء راستینش همواره به آن سفارش کرده اند بنابراین توجه به اقلیت های دینی یکی از ضروریات زندگی مؤمنان است.
گزاره واقع نگر نگرشی	توجه و عمل به دستورات قرآن و دیگر کتب ائمه اطهار ما را در شناخت و توجه به اقلیت های دینی کمک فراوانی می کند.
هدف تربیتی	انسان باید برای توجه به دیگر ادیان الهی از دستورات قرآن و ائمه پیروی نماید.
گزاره هنجارین	مصاحبت با افراد تأثیر بسزایی در شکل گیری شخصیت انسان و نوع زندگی او را دارد و همنشینی با افراد بد و ناصالح موجب تباهی شخصیت و زندگی هر دو جهان فرد می شود.
گزاره واقع نگر نگرشی	روی آوردن به عبادت و همنشینی با افراد صالح و نیز انجام کارهای خیر موجب دوری از افراد بد و تبه کار می گردد.
هدف تربیتی	انسان برای پرهیز از مصاحبت با افراد بد ... و باید به انجام عبادت و کارهای خیر و نیز همنشینی با افراد صالح روی بیاورد.
گزاره هنجارین	یکی از اصول تربیت پوشیدن اسرار دیگران است، زیرا این باعث می شود که خداوند عیب های تو را بر دیگران بپوشاند.
گزاره واقع نگر نگرشی	انسان اگر حس کنجکاوی در زندگی دیگران را از خود دور کند و به زندگی خود متعهد و پایبند باشد می تواند این فضیلت خوب را کسب کند.
هدف تربیتی	انسان برای حفظ اسرار دیگران حس کنجکاوی و کشف عیب های دیگران را از خود دور کند و به زندگی خود متعهد و پایبند باشد.
گزاره هنجارین	شکرگزاری و یادآوری نعمت های الهی سبب استمراری آنها و نیز ناسپاسی موجب قطع ... نعمت ها خواهد شد.
گزاره واقع نگر نگرشی	یکی از راه های شکرگزاری و یادآوری نعمت ها استفاده صحیح از آنهاست.
هدف تربیتی	انسان برای شکرگزاری و نیز استمرار نعمت های الهی باید از آنها درست استفاده کند و در راه خیر به کار ببرد.
گزاره هنجارین	تواضع و فروتنی یک فضیلت بسیار شایسته برای انسان است که انسان متواضع جایگاه رفیعی نزد خداوند دارد و خصلتی که امیر المومنین در نهج البلاغه بر آن بسیار سفارش فرموده است.
گزاره واقع نگر نگرشی	برای متواضع بودن انسان باید هدف از خلقت خود را بشناسد و اصل آفرینش خود را بداند و در سایه پرتو معرفت الهی به آگاهی برسد و از دستورات دین خود پیروی کند.
هدف تربیتی	انسان برای متواضع شدن باید در مسیر حرکت انبیاء و اولیاء خدا حرکت کند و از دستورات دینی خود پیروی کند.
گزاره هنجارین	یکی از عوامل تقوا و پرهیزگاری ترس از خدا و گریستن از خوف الهی است که سبب می شود انسان حد و مرزی برای افکار و اعمال خود تعیین کند و از آن خط قرمز عبور نکند.
گزاره واقع نگر نگرشی	گریستن از خوف الهی باعث می شود انسان از پرتگاه تاریکی گمراهی و کفر دور بماند و راه رستگاری در پیش گیرد.
هدف تربیتی	انسان برای رهایی از خطر سقوط از پرتگاه باید همواره از خوف الهی بگریزد

گزاره هنجارین	خاشع بودن در برابر پروردگار و انسان ها موجب بلندی شخصیت و عزت ورزیدن انسان از پلیدی و پستی می شود.
گزاره واقع نگر نگرشی	انجام عبادات مانند نماز، زکات و امانتداری موجب افزودن خشوع انسان می گردد.
هدف تربیتی	مؤمنین برای خاشع بودن و زدوده شدن از پلیدی و پستی باید به انجام کارهایی چون نماز خواندن و پرداخت زکات و امانت داری بپردازد.
گزاره هنجارین	اعتقاد به قضا و قدر الهی باعث می شود که انسان خداوند را حاضر و ناظر بر اعمال خود بباید و بی شک همین امر باعث می شود که از رحمت الهی ناامید نگردد و چشم به فرودآوردن رحمت بی انتهایش باشد.
گزاره واقع نگر نگرشی	تحقیق و تفحص در زندگی گذشتگان و تأمل در پیش آمدهایی که در زندگی نیاکان روی داده است موجب تسلیم بودن در برابر قضا و قدر الهی می گردد.
هدف تربیتی	انسان برای تسلیم بودن در برابر قضا و قدر الهی همواره در زندگی گذشتگان و نیاکان و تحقیق و تأمل به عمل آورد.
گزاره هنجارین	بی شک سختی ها اگر در راه حق باشد با یک پیروزی شیرین همراه است.
گزاره واقع نگر نگرشی	با دعا و استعانت از نام خدای بزرگ صبر و تحمل سختی ها در راه حق آسان می شود.
هدف تربیتی	انسان برای داشتن صبر و تحمل در راه حق باید به درگاه الهی دعا کند و از خداوند بزرگ استعانت گیرد.
گزاره هنجارین	دنیا خانه ای است که نابودی به نامش رقم خورده و جلای وطن برای مردمش نوشته شده است پس چه خوب است که بیش از آنکه به فکر گرد کردن مال دنیا باشیم به فکر ره توشه ی آخرت باشیم زیرا قناعت موجب ثروت در هر دو دنیا است.
گزاره واقع نگر نگرشی	بهترین عمل برای قناعت آمادگی برای آخرت و اکتفا به حد ضرورت از دنیا است.
هدف تربیتی	انسان باید برای آمادگی سرای آخرت باید اکتفا به حد ضرورت است دنیا قانع باشد و طمع و حرص نباشد.
گزاره هنجارین	دل بستگی به دنیا و ظواهر آن موجب خسران و غفلت از آخرت و سرای باقی می شود.
گزاره واقع نگر نگرشی	برای پرهیز از دل بستگی به دنیا و ظواهر فریبنده آن باید همواره مرگ جهان آخرت به یاد آورد و اینکه انسان با مرگ فقط اعمالش او را همراهی خواهند کرد.
هدف تربیتی	انسان برای پرهیز از دل بستگی به دنیا باید همیشه به یاد مرگ و آخرت باشد و از دنیا به حد ضرورت استفاده کند.
گزاره هنجارین	یاد مرگ و اعتقاد به روز رستاخیز، نگرش به واقعیت و ضمانت تربیت صحیح است.
گزاره واقع نگر نگرشی	مشاهده حیات در طبیعت و دگرگونی فصل ها و نیز مرگ انسان ها می تواند به یادآوری مرگ و روز رستاخیز کمک کند.
هدف تربیتی	انسان برای داشتن اعتقاد به روز رستاخیز و مرگ همواره باید دگرگونی حیات در دنیا و پیدایش فصل ها و مرگ انسان ها مشاهده کرده و در مورد آنها تحقیق و تأمل کند.
گزاره هنجارین	هر عملی که از انسان سر می زند بی شک در حیات اخروی او تأثیر بسزای دارد خواه عمل نیک باشد اما از عمل مهمتر نیت و غرض آن عمل است که برای که باشد.
گزاره واقع نگر نگرشی	اقدام به عمل برای خداوند و خشنودی او موجب رستگاری و حیات نیک در هر دو دنیا می گردد.

هدف تربیتی	انسان برای رسیدن به رستگاری و حیات نیک باید عمل خد را برای خداوند و رضایت او انجام دهد.
گزاره هنجارین	انسان باید برای عدالت محور بودن اولیاء دین را الگوی خود قرار دهد.
گزاره واقع نگر نگرشی	مطالعه زندگی اولیاء دین و پیروی از رهنمودهای آنان راه مؤثری در تربیت قوه عدالت محور است.
هدف تربیتی	مطالعه زندگی اولیاء و به کارگیری رهنمودهای آنان.
گزاره هنجارین	انسان برای انجام فریضه ی واجب امر به معروف و نهی از منکر ابتدا خود را پاک گرداند و نیز صلاحیت این کار را پیدا کند.
گزاره واقع نگر نگرشی	خلوص نیت و انجام عملی فقط برای رضای خدا در پاک گرداندن نقش انسان روش مؤثری است.
هدف تربیتی	نیت خالص داشتن و انجام عمل برای رضای خدا.
گزاره هنجارین	انسان باید از یک تربیت معنوی برخوردار باشد تا نهال ظلم و ستم در دلش پرورش نیابد.
گزاره واقع نگر نگرشی	برای خوب تربیت شدن باید تحت تعلیم یک معلم خوب قرار گرفت.
هدف تربیتی	استفاده از معلم شایسته برای معنوی شدن ابعاد تربیت.
گزاره هنجارین	انسان باید در پی کسب و پذیرش سخنان حکمیانه باشد.
گزاره واقع نگر نگرشی	حضور در محضر حکیمان و علمای دین در کسب سخنان حکمیانه مؤثر است.
هدف تربیتی	در محضر حکما و علما قرار گرفتن برای کسب سخنان حکمیانه و پند آمیز.

نتیجه گیری

این پژوهش با هدف تبیین اهداف و روش های تربیت معنوی در نهج البلاغه انجام شده است و با محور قرار دادن این موضوع، در صدد بررسی روش ها، اهداف و ماهیت تربیت معنوی براساس کتاب ارزشمند نهج البلاغه می باشد. نتایج این پژوهش نشان می دهد که تربیت معنوی به عنوان یک موضوع تربیتی همواره مورد توجه صاحب نظران عرصه ی تربیت بوده است. این نتایج جنبه کاربردی داشته و می تواند کمک مؤثری در امر تعلیم و تربیت داشته باشد. نهج البلاغه بزرگترین و گهربار ترین کتاب بعد از قرآن مجید، که آکنده از معارف ناب دینی، و تعلیم بلند الهی است و در طول تاریخ برای خرد ورزان و اندیشمندان و رهبران جنبش های اجتماعی، تکیه گاه و شورآفرین بوده است. این کتاب بزرگ پس از روزگاران هنوز نه تنها از تازگی و جذابیت آن کاسته نشده بلکه فزونی یافته است به تعبیر بلند امام خمینی: «کتاب نهج البلاغه که نازله روح اوست برای تعلیم و تربیت ما خفتگان در بستر منیت و در حجاب خودخواهی، خود معجونی است برای شفا و مرهمی است برای دردهای فردی و اجتماعی».

منابع

- قرآن کریم
 نهج البلاغه
 ابراهیم زاده، رمضانعلی و ذوعلم (۱۳۸۹). جایگاه قرآن در برنامه درسی ملی، مجله رشد آموزش قرآن (۱).
 احمدی، علی اصغر (۱۳۷۸)، اصول تربیت، تهران، انجمن علوم و مربیان.
 اشعری، زهرا (۱۳۹۱). بررسی مفهوم، اصول و روش های تربیت معنوی از دیدگاه علامه طباطبایی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
 اعرافی، علیرضا و همکاران (۱۳۹۳). احکام تربیت فرزند، قم، انتشارات کعبه.

امینی، محمد و ماشاللهی نژاد، زهرا (۱۳۹۲). دوفصلنامه علمی پژوهشی تربیت اسلامی، بهار و تابستان ۱۳۹۲، صفحات ۷ تا ۲۹.

باقری، خسرو (۱۳۷۹) چిستی تربیت دینی، تهران: انتشارات مرکز مطالعات تربیت اسلامی.

باقری، خسرو (۱۳۸۸) نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات: مدرسه.

بهشتی سعید و اردکانی افخمی محمد علی (۱۳۹۸). تبیین مبانی و اصول تربیت اجتماعی در نهج البلاغه، دانشگاه علامه طباطبائی.

بهشتی، احمد (۱۳۸۰). اسلام و تربیت کودکان، نشر تهران: جلد ۲.

پور طهماسبی، سیاوش (۱۴۰۰). حقوق شهروندی در نهج البلاغه، پژوهش نامه علوی، پژوهشگاه و مطالعات فرهنگی.

تبریزی، محموداقبال (۱۳۸۱)، روانشناسی تربیتی، تهران، انتشارات کوثر.

جعفری، سیدمحمد مهدی (۱۳۷۳) آموزش نهج البلاغه، تهران، وزارت ارشاد.

جوارشکیان، عباس (۱۳۹۹). عنصر بصیرت در شخصیت حضرت امام (ره)، (۲۲ صفحه - از ۱۵ تا ۳۶).

حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۸۵)، وسایل الشیعه، بیروت، دار احیا التراث العربی.

حق پناه، رضا (۱۳۸۹)، نهج البلاغه بزرگترین سند ماندگاری امامت و ولایت، مجله پژوهش های اجتماعی اسلامی.

خسرو پناه، عبدالحسین (۱۳۹۰). فلسفه فلسفه اسلامی، فلسفه های مضاعف، چ ۲، تهران پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.